

Rešid Hafizović

Ka teologiji genocida

UDK 2:341.485]

Sažetak

Povijest ideje genocida prilično je duga, a sam događaj genocida kao izraz najmračnije strane ljudske prirode i ljudske civilizacije veoma je složen i u svojoj zloćudnosti veoma nijansiran. Kao organizirano ubijanje ljudi počinjeno od jednog političkog režima, njegovih vojnih i paravojnih snaga, genocid je, zapravo, masovno ubijanje *drugih* i *drugačijih naroda* zbog njihove rase, etniciteta, religije, jezika te zbog drugih političkih svrha i ciljeva koje vršitelji genocida imaju na umu. Stoga je genocid u isti mah i masovni zločin, politocid, kulturocid, epistemicid, ekocid, religiocid i democid. Osim ubijanja ljudi, on uključuje i razaranje kulturnih dobara i uništavanje socijalnih institucija cijele jedne društvene skupine.

Islamski odgovor ovoj najmračnijoj pojavi u ljudskom rodu je teologija genocida koja u prvome redu mora razmotriti razlog zbog kojeg je smrt svakog nedužnog čovjeka, prema vjerujućoj i mislećoj tradiciji islama, jednaka pomoru cijelog ljudskog roda (*al-Mā'ida*, 32), i taj razlog posvijestiti svakom čovjeku na Zemlji prije nego se ikad odluči na čin ubojstva nekog *drugog* i *drukčijeg* čovjeka kao krunskog Božijeg stvorenja.

Ključne riječi: genocid, politocid, kulturocid, epistemicid, ekocid, religiocid, democid.

Uvod

Povijest ideje genocida prilično je duga, a sam događaj genocida kao izraz najmračnije strane ljudske prirode i ljudske civilizacije veoma je složen i u svojoj zloćudnosti veoma nijansiran. Kao organizirano ubijanje ljudi počinjeno od jednog političkog režima, njegovih vojnih i paravojnih snaga, genocid je, zapravo, masovno ubijanje *drugih* i *drugaćijih naroda* zbog njihove rase, etniciteta, religije, jezika te zbog drugih političkih svrha i ciljeva koje vršitelji genocida imaju na umu. Stoga je genocid u isti mah i masovni zločin, politicid, kulturocid, epistemicid, ekocid, religiocid i democid. Osim ubijanja ljudi, on uključuje i razaranje kulturnih dobara i uništavanje socijalnih institucija cijele jedne društvene skupine.¹ Ovako semantički nijansirana definicija genocida neumitno uključuje i “kolonijalni genocid”, kao *pripravu za biološki genocid* i kao *genocid koji prethodi fizičkom i biološkom genocidu*, koji sa sobom ne donosi samo ubijanje domorodnih naroda i civilizacija, nego donosi uspostavu i nametanje novih socijalnih struktura i kulturne asimilacije domorodnih naroda. Najvidljiviji učinci destruktivne sile “kolonijalnog genocida” su u državama poput Kanade, Australije, Novog Zelanda i Amerike.²

Kartezijanski ego – izvor ideje genocida

Pojavi genocida, kakvu smo upoznali u Ruandi i u Bosni i Hercegovini s kraja dvadesetog stoljeća, temelji su položeni već u šesnaestom stoljeću čije vrijeme je posvjedočilo četiri krunske paradigme genocida kao takvog: genocid u al-Andalusu nad muslimanima i Jevrejima, genocid nad domorodnim civilizacijama Amerike, genocid nad afričkim robovima koji su transportirani u Ameriku na tamošnje veleposjedničke plantaže, i genocid nad ženama u Europi koje su u usmenom predanju prenosile indoeuropska znanja na Zapad, a koje je Crkva optužila i osudila na lomaču zbog tobožnjeg vještarenja. Cijela filozofija četiri spomenuta tipa

genocida u šesnaestom stoljeću zasnivala se na filozofskim osnovama i povijesnim narativima eurocentrizma, koji je razvio vlastite strukture dominantnog znanja i genocidnu logiku osvajanja koja je, uz ostale dimenzije genocida, razvila i onu koja se naziva “epistemicid” ili uništenje znanja domorodnih naroda i znanja žena čija tijela su bili posljednji tragovi “biblioteka” indoeuropskog znanja na europskom tlu, nakon onih biblioteka koje su već bile spaljene u al-Andalusu. Na istim znanjima i na istoj genocidnoj logici osvajanja razvijene su i moderne kolonijalne strukture znanja koje i danas čine fundamentalnu epistemologiju zapadnih univerziteta koji još proizvode kolonijalno “znanje endosmoze” o drugima i drugaćijima.³

Spomenute moderne kolonijalne strukture znanja zasnovane su na epistemičnom rasizmu/seksizmu koji smatra manje vrijednim epistemologije, kozmologije i svjetopogleda onih drugih, uključujući i znanja koja proizvode žene. Unutar tih kolonijalnih struktura znanja privilegirane su samo one epistemologije koje proizvode pet zapadnjačkih univerziteta, to jest univerziteta u Italiji, Francuskoj, Engleskoj, Njemačkoj i Americi, koji svima drugima propisuju kanone mišljenja, dok su za njih sve druge epistemologije inferiorne i manje važne. Ovakvoj vrsti rasističke/seksističke kolonijalne epistemologije centričnog Zapada i Europe posebno je doprinosilo kartezijansko filozofsko naslijeđe koje i danas ima poseban utjecaj unutar modernih kolonijalnih struktura znanja na Zapadu.

Prema tome, za svjetove izvan centričnog Zapada nevolje su krenule sa čuvenim kartezijanskim *Cogito, ergo sum*. Njime je u zapadnoeuropskoj znanosti detroniziran onto-teološki Subjekt (Bog), a na njegovo mjesto ustoličen antropološki subjekt (Čovjek). Na “mjestu” gdje je bio Bog sada se isprsi jedan imperijalni Ego koji je u stanju osvajati i proizvoditi znanje o novoj istini koja se tiče svijeta i ljudi, istini koja je podjednako nadvremena, nadprostorna, univerzalna i bezuvjetna koliko i ona Božija. I to pod

¹ D. Short (2010) “Cultural genocide and indigenous peoples: a sociological perspective”, *International Journal of Human Rights*, 14 (6), 833-848.

² Moses D., Stone D., *Colonialism and genocide*, London, 2007.

³ Bonaventura de Sousa Santos, *Epistemologies of South – Justice against epistemicide*, London-New York, 2014; Hamid Dabashi, *Europe and its shadows – Coloniality after Empire*, pogl. *Europe: A Mobile Army of Metaphors*, London, 2019.

oba vida: ontološkim i epistemološkim. To će reći da ovu novu istinu o čovjeku i svijetu proizvodi *kartezijanski um* koji je neovisan o tijelu, koji je nebeski i univerzalan koliko i sami Bog.⁴ On novu istinu izvodi iz sebe sama, iz vlastite samodovoljnosti (solipsizam), i ne stavlja je u bilo kakav kontekst i suodnos sa bilo čime osim sa sobom samim. Riječ je o samodovoljnom, vremensko-prostorno neuvjetovanom umu i istini koju takav um proizvodi u smislu "idolatrijskog univerzalizma" koji i danas orkestrira zapadnoeuropskom tradicijom mišljenja.⁵

Iz kartezijanskog *Cogito, ergo sum* se, naime, protekom vremena ispililo imperijalni *Ego* centričnog Zapada, a iz tog *Ega* imperijalno geslo: *Conquiro, ergo sum* (Osvajam, dakle jesam). Kao i kartezijanski *samomisleći ego*, koji umišlja da je središte svijeta, i ovaj potonji, imperijalni, *osvajajući ego* zapadnoeuropske filozofije došao je iz središta *Imperijalnog Bića* te iste filozofije, koje umišlja da jest središte svijeta i da cijeli svijet bezuvjetno pripada tom Imperijalnom Biću. Usljed takvog centričnog znanstvenog konteksta 1492. godine je počela kolonijalna ekspanzija zapadnoeuropskog *kartezijanskog Čovjeka* na ostatak svijeta, a s njim i kolonijalni genocid nad domorodnim civilizacijama u svijetu. Kroz kolonijalni i imperijalni genocid nad svjetovima izvan Zapada i izvan centrične Europe rođen je i treći ego kartezijanskog filozofskog nasljeđa, *Ego extermino* i njegovo geslo: *Uništavam, dakle jesam*, koji je snagom genocidne/epistemicidne logike novih struktura kolonijalnog znanja pupčanom vrpcom povezao zapadnoeuropsko *Ego cogito* i *Ego conquiro*, vezujući tako u neraskidivi svadbeni vez epistemicidno Znanje i imperijalnu Moć "bijelog čovjeka" centrične Europe. A krajnji rezultat ovakve društveno-povijesne uvjetovanosti, koju je proizveo ontološko-epistemološki sraz ova tri gesla, koja su se izrodila iz kartezijanskog filozofskog ega, jesu ona prethodno spomenuta četiri velika genocida/epistemicida u šesnaestom stoljeću koje je počinilo kartezijansko *Imperijalno Biće* u svjetovima izvan Europe i Zapada.

⁴ Rene Descartes, *Discours de la Méthode*, Cambridge, 2013.

⁵ Frantz Fanon, *Black Skin, White Masks*, New York, 1952; Enrique Dussel, *Philosophy of Liberation*, New York, 1980, 3.

⁶ Nelson, Maldonado-Torres, "Religion, Conquête et Race dans la Fondation du monde Moderne/Colonial",

Od "naroda bez duše" do naroda bez glave

Prvi od njih, onaj počinjen u al-Andalusu nad muslimanima i Jevrejima, izvršen je u svjetlu proto-rasističkog diskursa o "čistokrvnosti" europske rase i europskog kršćanina, ali i u svjetlu činjenice da je riječ o dvjema populacijama "čiji Bog i religija su lažni". Bio je to školski primjer etničkog čišćenja, koje je vršila Crkva i Monarhija u al-Andalusu, a koje je rezultiralo biološkim i kulturnim genocidom/epistemicidom nad Moriskosima i Maranosima, jer ondje nisu uništavani samo njihovi životi nego i njihova duhovnost i znanje.⁶ Samo u Kordobi je uništena biblioteka sa fondom od 500.000 knjiga u času kada je najveća biblioteka u ostatku Europe jedva brojala 1.000 knjiga. Potom je uništena i biblioteka u Grana-di koja je raspolagala fondom od 250.000 knjiga. Spalio ju je kardinal Cisneros na samom početku šesnaestog stoljeća. Krajnja svrha ovog genocida/epistemicida je bila uspostava jedne države, jednog identiteta i jedne religije nasuprot nekadašnjem andalužanskom društvu koje je raspolagalo pluralnim identitetima i duhovnostima. Genocid u al-Andalusu nad Moriskosima i Maranosima je bio trenutak rađanja ideje o naciji-državi u Europi, ali i vrijeme stvaranja modernog/kolonijalnog svjetskog sustava temeljenog na ideji jedan narod, jedna država i jedna religija.⁷

Slična sudbina ljudi i knjiga dogodila se i sa pripadnicima domorodnih civilizacija Amerike tokom provođenja drugog velikog genocida u povijesti Zapada u šesnaestom stoljeću. Španski osvajači su već imali dovoljno iskustva i nadahnuća za to zahvaljujući ranijem obračunu s muslimanima i Jevrejima al-Andalusa. Za razliku od Morikosa i Maranosa u al-Andalusu, za koje su Crkva i Monarhija mislili da su ljudi koji raspolazu "lažnim Bogom i lažnom religijom", španski osvajači, skupa sa Kristoferom Kolumbom su domorodne indijanske civilizacije Amerike smatrali "ljudima bez religije". U novoj teološkoj i socijalnoj imaginaciji Crkve i Države u Španiji ova fraza je imala posebno i kvalitativno drukčije značenje nego je to bio slučaj s religijom i

objavljeno u *Islamophobie dans le Monde Moderne*, 205-238, Paris, 2008.

⁷ Nelson, Maldonado-Torres, "Religion, Conquête et Race dans la Fondation du monde Moderne/Colonial", objavljeno u *Islamophobie dans le Monde Moderne*, 230.

duhovnošću andalužanskih Moriskosa i Maranosa. Preciznije govoreći, pripadnici domorodnih civilizacija Amerike, kao "ljudi bez religije" u očima Crkve i Države u Španiji su, zapravo, bili "ljudi bez duše" te takvi nisu mogli pripadati "kraljevstvu ljudi".⁸ S frazom o "ljudima bez duše" se u kapitalističko/patrijarhalnom, zapadnocentričnom/kristocentričnom i modernom/kolonijalnom sustavu sada pojavljuju prvi znaci rasizma u punom smislu riječi, uz onaj već ustanovljeni religijski rasizam koji je, sa genocidnim dešavanjima u al-Andalusu, već bio ušao u javni diskurs Europe tog vremena.⁹

Hermeneutika ovih diskriminacijskih formula o čistokrvnosti, o lažnom Bogu i lažnoj religiji, kao i o ljudima bez duše, bila je jednostavna i nedvosmislena: ko nema religije, nema ni Boga; ko nema Boga, taj nema ni dušu; ko nema dušu, ne sliči ljudskome biću, nego slični životinji. Tako je centrična Europa, napokon, prešla put od religijskog, preko teološkog do antropološkog rasističkog diskursa. Time je genocidni/epistemicidni pohod Crkve i Države u Španiji sada bio olakšan u potpunom kolonijalnom porobljavanju domorodnih Indijanaca Amerike, i vrlo učinkovit usljed univerzalnog autoriteta Crkve tog vremena, koja je udarala pečat na svaku moguću "formu znanstvene kulture" i svojom razuđenom institucionalnom mrežom pronijela rasistički diskurs, genocidni narativ i mizantropski skepticizam diljem Europe i Novoga Svijeta.¹⁰ Institucionalna rasistička logika poricanja posjedovanja duše svima koji nisu bili kršćani u šesnaestom stoljeću, u devetnaestom stoljeću se preobrazila u rasističku logiku poricanja ljudske biologije i ljudskih gena svima koji su bili drugo doli kršćani unutar zapadnoeuropskih imperijalnih država-nacija. Čak ni vrijeme prosvjetiteljstva i Francuske revolucije, u kojem se teološki rasistički diskurs prevodi u modernu znanost, nije dokinulo ovu rasističku imperijalnu logiku koju je razvila Crkva i Monarhija u al-Andalusu, nego ju je u svjetlu modernih

socijalnih znanosti samo preobrazilo u antropološki kulturno-rasistički diskurs o primitivnim narodima koje treba civilizirati. A civilizirati ih može samo imperijalno-centrična Europa, misli Denis de Rougemont još u dvadesetom stoljeću, jer se nijedna univerzalna vrijednost u svijetu ne može ozbiljiti bez te Europe koja, prema njegovim riječima, nije samo izumila ideju ljudske vrste, nego je izumila sve univerzalne vrijednosti svijeta. Stoga svijet treba europeizirati vrijednostima centrične europske kulture kako bi ta kultura, zauzvrat, bila mondijalizirana kao jedini kulturni obrazac kakvog svijet treba.¹¹

Ako je imperijalno-centrična Europa, zacijelo, izumila sve, pa i ideju ljudske vrste, kako misli Denis de Rougemont, taj fanatični zagovornik univerzalnog i posvuda obvezujućeg europskog kulturnog identiteta i njegovih vrijednosti, onda to nedvojbeno znači da ono kartezijansko "Ja mislim...", iz kojega je, potom, izvedeno i ono kolonijalno i imperijalno "Ja osvajam..." i militantno "Ja uništavam..." nikako nije mogao niti smio izgovoriti Afrikanac, Azijat, domorodni Amerikanac, poglavito ne španski musliman, Jevrejin ili, nedaog Bog, žena koja se u Europu i na Zapad usuđuje u vlastitoj memoriji prenositi indoeuropska znanja. To nikako, jer neeuropljanima/nekršćanima je preostalo jedino da kažu "Ja ne mislim, dakle ja ne postojim", jer njihova kolonizirana egzistencija pripada fanonovskoj "zoni nepostojanja" i dusselovskom "nepostojećem svijetu".¹² Ne samo zato što nisu smatrani ljudskim bićima, jer "nemaju dušu, humanu biologiju i gene, niti posjeduju pravu vjeru i istinskoga Boga", nego i zato jer su bića nižega reda koja Imperija ima pravo pretvoriti u roba, slugu ili ga posve eliminirati iz kraljevstva ljudi. Takva pravila su propisale genocidne/epistemicidne, rasističke/patrijarhalne i epistemicidne strukture moći na Zapadu i u Europi šesnaestog stoljeća, svadbenim vezom povezane s procesima globalne kapitalističke akumulacije dobara oplijenjenoga ostatka svijeta ili svijeta onog Drugog.

⁸ Nelson Maldonado-Torres, navedeni članak, 217.

⁹ Ramon Grosfoguel, "Human Rights and Anti-Semitism After Gaza", u *Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge*, vol. 7, no 2, 89-101.

¹⁰ Nelson Maldonado-Torres, *Against War*, Durham-London, 2008.

¹¹ Denis de Rougemont, *Les chances de l'Europe*, Neuchâtel, 1962, 19, 26-27; Constantin Tsatsos, "Nos racines culturelles", *Forum 2*, 1979, 10.

¹² Nelson Maldonado-Torres, *Against War*, Durham-London, 2008; Hamid Dabashi, *Can non-Europeans think?*, Uvodnik i pogl. 1, London, 2015.

Kako smo već spomenuli, epistemične strukture znanja modernog/kolonijalnog svijeta i danas funkcioniraju na polugama onih rasističkih/seksističkih epistemičnih struktura znanja koje su oblikovala ona četiri tipa genocida/epistemicida u Europi i na Zapadu šesnaestog stoljeća. Te strukture znanja su i danas inkorporirane u zapadne univerzitete, poglavito univerzitete onih pet zapadnoeuropskih zemalja koji zadržavaju isključivu privilegiju da produciraju i propisuju kanone mišljenja za druge. Stvari se, naprosto, nisu promijenile ni nakon poznog osamnaestog stoljeća, kada je izrazito *teološka forma* zapadnoeuropskog univerziteta preraslala u *humboltovsku formu* univerziteta kojim je orkestrirala kantovska antropološka ideja o tome kako je racionalnost utjelovljena samo i isključivo u Bijelome Čovjeku, koji je kršćanin, i samo i isključivo u europskim zemljama sjeverno od Pirineja.¹³

Tako je geneza kartezijskog rasističkog, imperijalnog i epistemicidnog *Cogito* lagano prelazila u fazu kantovskog kulturno-esencijalističkog racionalizma, koji je pomračio ostatak svijeta i još jednom otvorio kapije misionarskim i militantnim kolonijalnim armadama centrične Europe i Zapada prema svijetu “nerazboritih i nedoraslih ljudi”, koji ne znaju da misle/ne smiju da misle, koje treba civilizirati i nad njima i njihovim socijalno-kulturnim institucijama najprije provesti kolonijalni, potom kulturni, i na kraju fizički i biološki genocid/epistemicid.¹⁴ Kolonijalni genocid iz šesnaestog, osamnaestog i devetnaestog stoljeća nad domorodnim zajednicama, koji za sobom nužno povlači socijalni, kulturni, religijski, gospodarski, fizički, biološki i moralni genocid, samo je povijesni prototip za genocidnu agresiju dvadesetog stoljeća, koja se na afričkom i europskom kontinentu, tačnije u Ruandi i u Bosni i Hercegovini, pretvorila u

biološki genocid, kulturocid, urbicid, democid, epistemicid, politicid i masovni zločin holokaustnih razmjera, izvršen po istoj genocidnoj logici i rasističkim obrascima ona četiri paradigmatična genocida iz šesnaestog stoljeća. Ali i prema obrascima modernih eurocentričnih fundamentalizama proisteklih iz kartezijske “ego-politike” znanja unutar socijalnih znanosti, znanja koje ima boju i spol¹⁵, i iz eurocentrične “geopolitike” znanja koje svijet dijeli na civilizirane, demokratske i razborite eurocentrike, i na svijet nerazvijenih, nerazboritih i antidemokratskih humanoida.¹⁶ Otuda smo u slučaju genocidne agresije na Bosnu i Hercegovinu od njenih istočnih i zapadnih susjeda imali narative o zapadnom i istočnom kršćanstvu kao “predziđu Europe”, o Bogu “koji je Srbin”, o Bošnjacima kao narodu “lažne religije”, o Bošnjakinjama kao ženama koje “treba da rađaju srpsku djecu” i slično, a svaki od njih je imao ishodište u eurocentričnom rasizmu, kulturnom esencijalizmu i geopolitičkom i epistemicidnom trijumfalizmu centričnoga Zapada i Europe, kao i u religijsko-moralnom ekskluzivizmu kršćanstva koje je, za razliku od islamske religije, prema mišljenju Ernesta Renana, jedino i isključivo kompatibilno sa znanošću i filozofijom kršćanske Europe.¹⁷ Svi ti genocidni narativi su bili i ostali plodno tlo za razvijanje genocidnog geopolitičkog, kulturnog, religijskog i teološkog diskursa koji je nadahnjivao provoditelje genocida na bosanskohercegovačkom tlu 1992-1995, na isti način na koji su nadahnjivali i one koji su izvršili ona četiri paradigmatična genocida u šesnaestom stoljeću nad domorodnim civilizacijama tog vremena. Stoga, nije slučajno da je i nekadašnji papa Benedikt XVI u koautorstvu s italijanskim filozofom Marcellom Perra u knjizi *Without roots*¹⁸ Europu nazvao kontinentom isključivo europskih/kršćanskih vrijednosti, osobito

¹³ Enrique Dussel, *Philosophy of Liberation*, New York, 1980.

¹⁴ A. Fitzmaurice, “Anticolonialism in Western political thought: the colonial origins of the concept of genocide”, objavljeno u ediciji D. Mosesa, *Empire, colony, genocide: Conquest, occupation, and subaltern resistance in world history*, New York, 2008, 55-80; J. Docker, “Are settler-colonies inherently genocidal? Re-reading Lemkin”, u spomenutoj ediciji D. Mosesa, 81-101.

¹⁵ Patricia Hills Collins, *Black Feminist Thought: Knowledge,*

Consciousness and the Politics of Empire, London, 1991.

¹⁶ Ramón Grosfoguel, *Colonial Subjects*, Berkeley, 2003; Sukidi, “Max Weber’s remarks on Islam: the Protestant Ethics among Muslim puritans”, *Islam and Christian-Muslim Relations*, 17:2, 200.

¹⁷ Carl W. Ernst, *Following Muhammad: rethinking Islam in the Contemporary World*, Chapel Hill-London, 2003, 20-21.

¹⁸ Joseph Ratzinger i Marcello Pera, *Without roots*, New York, 2006.

onih koje su došle kao rezultat četiri velika genocida u šesnaestom stoljeću. Baš to vrijeme je, usljed ogromne količine krvi i zla, u zapadnoj historiografiji nazvano “dugim šesnaestim stoljećem” europske povijesti.¹⁹

Ubiti čovjeka – ubiti krunsku sliku Božijih Imena u univerzumu

Prema tome, o ma kojoj dimenziji genocida govorili: kulturocidu, democidu, politicidu, urbicidu, ekocidu, epistemicidu, religiocidu, ili pak o moralnoj dimenziji genocida, svaka od njih je zastrašujuća i blasfemična. Ali najstrašniji je biološki aspekt genocida koji ubija jednu društvenu skupinu ili jedan narod samo zato što su nijanse njegovih nacionalnih, kulturnih, religijskih i inih identiteta drukčije i samosvojne. Stoga ovaj aspekt genocida mora biti u posebnom fokusu novonastajuće discipline koja se nastoji definirati kao “teologija genocida”. “Teologija genocida” bi, naime, u prvome redu morala razmotriti razlog zbog kojeg je smrt svakog nedužnog čovjeka, prema vjerujućoj i mislećoj tradiciji islama, jednaka pomoru cijelog ljudskog roda (*al-Mā'ida*, 32), i taj razlog posvijestiti svakom čovjeku na Zemlji prije nego se ikad odluči na čin ubojstva nekog *drugog* i *drukčijeg* čovjeka kao krunskog Božijeg stvorenja. Ubijanje samo jedne nevine ljudske osobe je, u božanskom mnijenju, znak presezanja svake granice zla, a razlozi za takvu Božiju osudu su sljedeći:

1. Svaki čovjek na Zemlji je po svojoj iskonskoj prirodi oblikovan *kao jedinka* i *cijeli ljudski rod* (*al-Nahl*, 120). Bog ga je oblikovao u dvostrukom ontološkom obrascu, to jest *kao jedno* i *kao mnoštvo*, kao veliki i mali svijet (*Sād*, 75). Čovjek je jedino biće u cijelom poretku Božijih stvorenja koje je Bog dotaknuo sa svoje “Dvije Ruke”, to jest u njegovu iskonsku prirodu je sukusirao temeljne odlike vlastitih aktualizirajućih Imena Biti (*asmā'*

al-dhāt) i Bitka (*asmā' al-wujūd*), ukrašavajući je formom i suštinom istih tih Imena i Atributa. Kao “halifa Božiji na Zemlji”, kao “sjena Božijih Imena i Atributa” i kao “svekozmički pastir”, čovjek u svojoj sveukupnosti, kao krunsko Božije stvorenje, Bogu je isto što i zjenica oku. On je Božiji pečat na svekolikim riznicama Makrokozmosa, sukusirani *locus* Božijih Imena i Atributa (*mazhar*) (*al-Baqara*, 31; Bukhārī, *Isti'dhān* 1; Muslim, *Birr* 115) i duhovno laštilo (*'ayn jalā' al-mir'āt*) koje bezobličnom Makrokozmosu daje njegovu prepoznatljivu egzistencijalnu formu.²⁰ Stoga al-Ghazālī oslovljava svako ljudsko biće “sukusom Bitka” (*mukhtasar al-wujūd*) ili “bankom matičnih ćelija univerzuma”, svako ljudsko biće koje je oblikovano na sliku Imena i Atributa Milostivoga,²¹ dok ga Ibn 'Arabī naziva “sveobuhvatnim egzistentom” (*al-kawn al-jāmi'*) u kojem pulsiraju sve dimenzije Makrokozmosa.²² Prema tome, razoriti jedno ovakvo nedužno biće u očima Božijim ravno je zločinu razaranja svijeta i cijelog ljudskog roda.

2. Svaki ljudski primjerak je *in potentia* satkan na “formi” i “suštini” Božijih najljepših Imena (Bukhārī, *Isti'dhān* 1; Muslim, *Birr* 115), koja su riznice nebesa i Zemlje i čiju suštinsku semantiku (*al-ma'ān*) Bog neprestance prevodi u čistu ontologiju (*al-takwīn*) Makrokozmosa i Mikrokozmosa, čineći i jedno i drugo zdjelama Njegova Znanja, Milosti, Ljubavi, Nježnosti, Dobrote, Plemenitosti... i ukrašavajući vrijednostima svojih najljepših Imena suštine, srca, jezgre svih stvari i svih stvorenja, posebno čovjeka čija je iskonska priroda, u svom krajnjem ostvarenju (*taḥqīq*), oličenje Božijih Imena i njihovih temeljnih odlika. Stoga, ubijanje jednog takvog nevino bića je zlo protiv temeljnog ontološkog dizajna čovjeka i svijeta, dizajna koji

¹⁹ Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, New York, 1974.

²⁰ Ibn 'Arabī, *Fusūs*, 50, 199; *Maḥwāqī' al-nujūm*, 72.

²¹ Al-Ghazālī, *Mishkāt ak-anwār*, al-Qāhira, 1964, 71; *Kitāb-i Kīmīyā-yi sa'ādat*, Tehran, 1954, 34-35.

²² Ibn 'Arabī, *Fusūs al-hikam*, 1, 48; 2, 82., Bayrūt, 1946; *al-Futūḥāt*, 4, 193.

je izvorno božanski.²³ Štaviše, budući da je ontološka dimenzija univerzalnog postojanja (*al-kawn al-jāmi'*) slika aktualizirajućeg sadržaja "makrokozmičkog Kur'āna" (*Qur'ān al-āfāq*), po čijem sadržinskom protokolu, kao neposrednom otisku vlastite Mudrosti, Bog sve izvodi na svjetlost postojanja, onda je neopravdano ubijanje svakog ljudskog mikrokozmosa, jasan znak ustajanja protiv cijele skale temeljnih Božijih vrednota koje u Makrokozmosu prebivaju u svom netaknutom obliku. K tome još, provođenjem biološkog genocida nad jednim nedužnim ljudskim mikrokozmosom, ukrašenim vrijednosnim odlikama Božijih Imena, ne povređuje se samo ontološko dostojanstvo Makrokozmosa, nego se u svakom takvom ljudskom mikrokozmosu ubija kontemplativni um (*ʿaql/rūh*) kao "interpretativni vjerovjesnik" tog mikrokozmosa, ubija se duša (*nafs*) kao vladarica takvog mikrokozmosa, koja je ondje izravno udahnuti božanski kvalitet, ubija se duhovno srce (*fuād*) kao čador najneposrednijeg Božijeg "ušatorenja" ondje, i ubija se stvaralačka imaginacija (*al-khayāl*) kao zdjela Bitka u samootkrivanju (*maball al-wujūd*) i kao "nebeska zemlja simbola". Svi ovi duhovni entiteti u čovjeku, uzeti skupa, čine one *dramatis personae* ljudskog mikrokozmosa koji su nosioci naslova "halife Božijeg na Zemlji", "svekozmičkog pastira" i "sjene Božijih Imena i Atributa na Zemlji". Baš zbog ovih duhovnih entiteta u svakom čovjeku, pečatni Poslanik islama (a.s.) je svako ljudsko biće proglasio "rudnikom zlata" (Bukhārī, *Anbiyā* 19),²⁴ čije uništenje je u pogledu Božijem ravno uništenju svijeta i cijelog ljudskog roda.

²³ 'Abd al-Karīm al-Jilī, *al-Insān al-kāmil*, 2, 47.10., al-Qāhira, 1981; Ibn 'Arabi, *Fusus*, 48, 55.

²⁴ Rūmī, *Mathnawī- La Quête de l'Absolu II*, 2077, 6, 2827, sa perzijskog na francuski prevela Eva de Vitray-Meyerovich, Paris, 1990.

3. Uništenje jednog nedužnog ljudskog mikrokozmosa istodobno je znak uništenja Makrokozmosa i ljudske civilizacije. Uništenjem Makrokozmosa koji je sukusiran u svaki pojedinačni ljudski mikrokozmos, u isti mah se uništava makrokozmička inačica Knjige Božije koja je, prema svjedočanstvu pečatnog Poslanika islama (a.s.), "*Allābova trpeza na Zemlji*" (Dārīmī, *Sunan, fadā'il al-Qur'ān*, II, 1, 422). Uništenje ove potonje za sobom povlači i uništenje "uzvanika Milostivoga" (*Maryam*, 85) u ljudskome rodu, koji su pozvani da neprestance pristupaju toj "božanskoj trpezi" iz perspektive različitih formi znanstvene kulture, i sa nje uzmu ona znanja koja su potrebna da se ljudski rod civilizira, duhovno odnjeguje, pripitomi i intelektualno i moralno-etički uspravi. Stoga, kada se izvrši epistemicid nad biološkim mikrokozmosom "uzvanikā Milostivoga" u ljudskome rodu, sa smrću svakog od njih je razoren po jedan univerzum, jer u svakom takvom nedužno ubijenom ljudskom mikrokozmosu ubijen je po jedan istinski znalac čiji naprasni odlazak pomračuje svijet i ljudsku civilizaciju.²⁵ No prije toga, u svakom nedužno ubijenom takvom mikrokozmosu ubijena je prvostvorena i snagom Božije pedagogije odnjegovana "ahmedovska ćud", kao prvostvoreno svjetlo (*nūr*), duh (*rūh*) i zbilja (*haqīqa*), koja je bila ovjenčana slavom univerzalnog, kur'anskog poslanstva prije nego je Adem (a.s.) bio stvoren, a s njom i primordijalna paradigma "prijatelja Božijeg" (*al-barnāmaj al-jāmi'*) koja je *in potentia* utisnuta u svaki ljudski mikrokozmos.²⁶

²⁵ *Me and Rumi – The Autobiography of Shams-i Tabrizi*, preveo i priredio William C. Chittick, Louisville, 2004, 228.

²⁶ Al-Qunāwī, *Miftāh al-ghayb al-jamī' wa al-wujūd*, Bayrūt, 2010, 82; Ibn 'Arabi, *al-Futubāt*, 1, 119; al-Hakīm al-Tirmidhī, *al-Mu'jam*, 348-349.

Izvori

A. Fitzmaurice, "Anticolonialism in Western political thought: the colonial origins of the concept of genocide", objavljeno u ediciji D.

Mosesa, *Empire, colony, genocide: Conquest, occupation, and subaltern resistance in world history*, New York, 2008.

- 'Abd al-Karīm al-Jīlī, *al-Insān al-kāmil*, al-Qāhira, 1981.
- Al-Ghazālī, *Mishkāt ak-anwār*, al-Qāhira, 1964.
- Al-Ghazālī, *Kitāb-i Kimiyyā-yi sa'ādat*, Tehran, 1954.
- Al-Hakīm al-Tirmidhī, *al-Mu'jam*.
- Al-Qunāwī, *Miftāh al-ghayb al-jam' wa al-wujūd*, Bayrūt, 2010.
- Bonaventura de Sousa Santos, *Epistemologies of South – Justice against epistemicide*, London-New York, 2014.
- Carl W. Ernst, *Following Muhammad: rethinking Islam in the Contemporary World*, Chapel Hill-London, 2003.
- Constantin Tsatsos, "Nos racines culturelles", *Forum 2*, 1979.
- D. Short, "Cultural genocide and indigenous peoples: a sociological perspective", *International Journal of Human Rights*, 14 (6), 2010.
- Denis de Rougemont, *Les chances de l'Europe*, Neuchâtel, 1962.
- Enrique Dussel, *Philosophy of Liberation*, New York, 1980.
- Frantz Fanon, *Black Skin, White Masks*, New York, 1952.
- Hamid Dabashi, *Europe and its shadows – Coloniality after Empire*, pogl. *Europe: A Mobile Army of Metaphors*, London, 2019.
- Hamid Dabashi, *Can non-Europeans think?*, Uvodnik i pogl. 1, London, 2015.
- Ibn 'Arabi, *Fusūs al-bikam*, Bayrūt, 1946.
- Ibn 'Arabi, *al-Futubat*.
- Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, New York, 1974.
- Joseph Ratzinger i Marcello Pera, *Without roots*, New York, 2006.
- Moses D., Stone D., *Colonialism and genocide*, London, 2007.
- Nelson, Maldonado-Torres, "Religion, Conquête et Race dans la Fondation du monde Moderne/Colonial", *Islamophobie dans le Monde Moderne*, Paris, 2008.
- Nelson Maldonado-Torres, *Against Wor*, Durham-London, 2008.
- Patricia Hills Collins, *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness and the Politics of Empire*, London, 1991.
- Ramon Grosfoguel, "Human Rights and Anti-Semitism After Gaza", u *Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge*, vol. 7, no 2.
- Ramón Grosfoguel, *Colonial Subjects*, Berkeley, 2003.
- Rene Descartes, *Discours de la Méthode*, Cambridge, 2013.
- Rūmī, *Mathnawī- La Quête de l'Absolu II*, 2077, 6, 2827, sa perzijskog na francuski prevela Eva de Vitray-Meyerovich, Paris, 1990.
- Sukidi, "Max Weber's remarks on Islam: the Protestant Ethics among Muslim puritans", *Islam and Christian-Muslim Relations*, 17:2, 200.
- William C. Chittick, *Me and Rumi – The Autobiography of Shams-i Tabrizi*, Louisville, 2004.

Abstract

Towards the Theology of Genocide

Rešid Hafizović

The history of the idea of genocide is quite long, and the occurrence of genocide itself, as an expression of the darkest side of human nature and human civilization, is very complex, with multilayered malignancy. As an organized killing of people committed by a political regime, its military and paramilitary forces, genocide is, in fact, mass killing of *other* and *different people* because of their race, ethnicity, religion, language and other political purposes and goals that the perpetrators of genocide have in mind. Therefore, genocide is, at the same time, a mass crime, politicide, culturocide, epistemicide, ecocide, religicide and democide. In addition to killing people, it also includes the destruction of cultural assets and the destruction of social institutions of an entire social group.

The Islamic answer to this darkest phenomenon in the human race is the theology of genocide, which must first consider the reason why the death of every innocent person, according to the believing and thinking tradition of Islam, is equal to demise of the entire human race (*al-Mā'ida*, 32), and make every man on Earth aware of that reason before he ever decides to commit the act of murdering *other* and *different* man as the crown of God's creation.

Keywords: genocide, politicide, culturocide, epistemicide, ecocide, religicide, democide.